

JAARBOEK VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

44

KON. NED. GENOOTSCHAP VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE
AMSTERDAM 1957

Commissie van Redactie: Dr. H. Enno van Gelder, Voorburg;
Dr. A. Gorter, Bilthoven; O. N. Keuzenkamp-Roovers, Groningen;
Dr. A. N. Zadoks-Josephus Jitta, Amsterdam; N. E. H. J. J. Zon,
's-Gravenhage.

Alle correspondentie betreffende redactie en administratie te richten
aan het secretariaat: Zeestraat 71B, 's-Gravenhage.

BOEKBESPREKINGEN

L. Kadman, *The Coins of Aelia Capitolina*, Jerusalem 1956 (Corpus Nummorum Palaestinensium I); — *The Coins of Caesarea Maritima*, Jerusalem (1957) (Corpus Nummorum Palaestinensium II).

De zeer actieve Israel Numismatic Society koestert het voornemen in ten minste 14 delen een corpus te geven van alle Palestijnse munten. Achtereenvolgens zullen de munten van de steden, de joodse munten in strikte zin en de koninklijke en keizerlijke in Palestina behandeld worden, misschien ook de niet-antieke munten. Met de uitvoering van dit groots programma is reeds een begin gemaakt: twee delen zijn verschenen, beide van de hand van Leo Kadman.

Het eerste bespreekt de munten van Aelia Capitolina, zoals Jerusalem sinds de door keizer Hadrianus bedwongen opstand heette. Het weinig aantrekkelijke maar zeer interessante materiaal wordt op voorbeeldige wijze grondig en overzichtelijk behandeld. Na een korte inleiding over doel en systeem van deze publicaties volgen een historische beschouwing over de achtergrond van deze muntslag en een beschrijving van het numismatisch materiaal naar keizers, denominatie, beeldenaars, omschriften, munttekens enz. Dan komt — in keurige en zeer leesbare offset — het eigenlijke corpus. In veertien kolommen, die de gehele dubbele pagina beslaan, worden alle denkbare bijzonderheden gegeven: rangnummer, beeldenaar en omschrift van voor- en keerzijde, varianten, stempelplaatsing, maat en gewicht, collecties waar de munten voorkomen, aantal bekende exemplaren, literatuurverwijzingen en eventuele losse opmerkingen. Volgt een lijst van de niet opgenomen munten. Dan worden de munten opnieuw geordend, nu naar de beeldenaar; uit de tabel blijkt duidelijk onder welke keizers deze voorkomt. Dan nog een lijst van omschriften, een gedetailleerde beschrijving van de keerzijden, een catalogus van 62 ongepubliceerde munten, lijsten van denominaties en van musea en particuliere verzamelingen, literatuurverwijzingen, bibliografie en index.

Het tweede deel volgt geheel hetzelfde systeem. Alleen zijn hier de illustraties niet naar de originelen maar naar gipsafdrukken gemaakt, in de — niet steeds vervulde hoop — zo duidelijker afbeeldingen te verkrijgen.

Op deze wijze is het mogelijk elke munt gemakkelijk te vinden, ook als beeldenaar of omschrift moeilijk te onderscheiden zijn, hetgeen bij deze munten maar al te vaak gebeurt. De ogenschijnlijk wel wat wijdlopipe uitvoerigheid is hier dan ook volkomen verantwoord. Ook eventuele variaties en omissies zijn op deze wijze gemakkelijk vast te stellen. Al met al een goed begin van een veelbelovende reeks!

A. N. Z.-J. J.

Repertoria van muntvondsten.

Meer en meer wordt in de laatste tijd het belang van de bestudering van muntvondsten voor de wetenschappelijke beoefening van de numismatiek gerealiseerd. Zowel bij de classificatie van muntreeksen als bij de behandeling van problemen van muntcirculatie blijken de vondsten een bijzonder waardevol en onmisbaar complex van gegevens te zijn. Het is dan ook verheugend, dat allerwegen voorkomende vondsten min of meer uitvoerig gepubliceerd worden, niet alleen vanwege de zeldzame of onbekende munten, die zij soms wel, vaak echter ook niet bevatten, doch vooral om de samenstelling van de vondst, die steeds een zelfstandig historisch document is, als zodanig vast te leggen.

Bij diepergaande studie is het echter steeds nodig te beschikken over gegevens betreffende een zo groot mogelijk aantal voor een bepaald probleem interessante vondsten, daar de samenstelling van iedere afzonderlijke vondst door allerlei toevallige omstandigheden beïnvloed kan zijn en in het algemeen slechts bruikbare resultaten bereikt kunnen worden door vergelijking van een groot aantal schatten. Practisch levert dit echter steeds zeer grote moeilijkheden op, daar de publicaties verspreid plegen te zijn over een onnoemlijk aantal dikwijls moeilijk bereikbare, tijdschriften en catalogi, en bovendien vrij veel nog ongepubliceerd in openbare en particuliere collecties bewaard wordt. Het blijkt dan ook uitermate wenselijk deze gegevens in gemakkelijk hanteerbare repertoria samen te vatten. Het samenstellen hiervan eist bijzonder veel van het geduld en kritisch vermogen van de bewerker, die echter ruimschoots beloond wordt door de dankbaarheid van de gebruikers, die de zo verspreide en ongelijkmatige gegevens systematisch gerangschikt bijeen vinden.

Allerwegen wordt tegenwoordig gewerkt aan dergelijke repertoria, die zich in zeer verschillende staat van voorbereiding bevinden. Het is dan ook een groot genoegen een drietal publicaties op dit gebied te kunnen aankondigen.

J. D. A. Thompson, *Inventory of British Coins Hoards A.D. 600—*

1500, *Royal Numismatic Society Special Publications no. 1*, 1956 beschrijft, alfabetisch geringschikt naar de vindplaatsen, 394 vondsten uit de genoemde periode. Van iedere vondst wordt, zo gedetailleerd als de bronnen het toelaten, de samenstelling vermeld; op 24 platen worden een aantal kruikjes afgebeeld benevens talrijke sieraden die tezamen met munten gevonden zijn. Een uitvoerige inleiding behandelt de geografische en chronologische verdeling der vondsten. Afzonderlijke indices maken het mogelijk de munten van een bepaalde vorst en, zij het met enige moeite, de vondsten uit een bepaalde tijd bijeen te zoeken. Zoals bekend bevatten de Britse vondsten zeer weinig vreemd geld; jammer genoeg zijn de gegevens over deze laatste stukken door het verwijzen naar verouderde literatuur weinig bruikbaar.

W. Hävernick, *Die Mittelalterlichen Münzfunde in Thüringen. Veröff. der Thüringschen Historischen Kommission IV*, 1955, (het voor 1945 samengestelde manuscript werd zonder medewerking van de auteur in de D.D.R. uitgegeven) beschrijft 280 muntvondsten in het land Thüringen van de Merovingische tijd tot en met de 15e eeuw. Het werk valt uiteen in drie delen. Na een algemene inleiding worden eerst in chronologische volgorde regesten van alle vondsten gegeven, daarna worden in systematische volgorde alle aangetroffen muntsoorten opgesomd, met verwijzing naar de vondsten, waarin zij zijn voorgekomen. Tenslotte worden uitvoerige beschrijvingen gegeven van 22 niet of onvoldoende eerder gepubliceerde vondsten.

Door deze indeling, die ook wordt gebruikt voor de uitvoerige kartotheek van vondsten in geheel Duitsland, die te Hamburg wordt opgebouwd, voldoet het werk aan hoge eisen. Zowel de samenstelling van de circulatie op een gegeven moment, als tijd en milieu waarin bepaalde soorten voorkomen, kunnen gemakkelijk worden afgelezen. Tenslotte geeft het werk, mede dank zij de talrijke, hoewel niet zeer fraaie illustraties, een bruikbaar overzicht van de Thuringse munten als geheel.

E. Nohejlova-Prátová, e.a., *Nalezy Minci v Cechach, na Morave a ve Slezsku*, Praha 1955—57 (3 delen) behandelt de muntvondsten in Bohemen, Moravië en (Tsjechisch) Silezië.

Het bestrijkt in zoverre een veel ruimer terrein dan de beide vorige werken, dat het niet alleen de middeleeuwse maar ook de in dit gebied zo talrijke antieke en moderne vondsten behandelt. Binnen iedere periode (Keltisch, antiek, periode van de denar, van de bracteaat, van de grotschen enz.) worden de vondsten alfabetisch gerangschikt en kort, doch

nauwkeurig omschreven. Een groot aantal kaarten maakt het mogelijk de chronologische en geografische verdeling van de vondsten na te gaan.

H. E. v. G.

V. Janssens, *Het geldwezen der Oostenrijkse Nederlanden, Verhandelingen Kon. Vlaamse Academie voor Wetenschappen, klasse der Letteren no. 29, 1957.*

De schr. wenst de geldgeschiedenis van de Oostenrijkse Nederlanden in een ruimer kader te plaatsen dan tot nu toe door numismatici als De Witte gedaan was en de nadruk te leggen op de algemene economische factoren, die de ontwikkeling van de muntslag hebben beïnvloed. Inderdaad slaagt hij hierin, dank zij een nauwkeurige bestudering van de rijke archivalia, die zowel licht werpen op de personen die bij het bepalen van de muntpolitiek betrokken geweest zijn als op de motieven die een rol hebben gespeeld. Er is dan ook een gedegen en rijk gedocumenteerd werk ontstaan, dat veel verder gaat dan de bestaande handboeken van De Witte en — wonderlijk genoeg als bron niet geciteerd — Miller von Aicholz.

Schr. vangt aan met de behandeling van de oorzaken van het diepe verval van het muntwezen in het begin van de 18e eeuw: tengevolge van het vasthouden aan door de ontwikkeling van de edelmetaalmarkt achterhaalde goud- en zilverprijzen stond de muntslag praktisch stil en bestond de circulatie in hoofdzaak uit Frans geld. Door de onkunde en verdeeldheid van de betrokken ambtenaren duurde het tientallen jaren eer tot hervormingen werd overgegaan. Eerst in de aanvang van de regering van Maria Theresia wordt zowel de structuur — centralisatie van de muntslag te Brussel, exploitatie in regie, overgang van bevoegdheden van Generaalmeesters aan Raad van Financiën en Rekenkamer — als de wetgeving ingrijpend gewijzigd: in 1744—45 werd het kopergeld hervormd, in 1749 en 1755 kwam het goud en zilver aan de beurt: de verhouding tussen goud en zilver werd aan de marktprijs aangepast, de koersen van buitenlandse munten belangrijk verlaagd en die van het inheemse geld verhoogd. Hierdoor werden voor het eerst weer belangrijke aanmuntingen van gouden souvereinen en in 1755 ingevoerde zilveren kronen mogelijk. Voor de centrale gebieden, Brabant en Vlaanderen, leidde dit tot een afdoende sanering van de circulatie; in de randgebieden, Namen, Luxemburg en Gelre, werd een volledige aanpassing niet doorgezet om economische redenen. De situatie bleef verder ongewijzigd tot het einde van het Ancien Régime, zij het dat in 1786 in navolging van Frankrijk, de goudprijs opnieuw aangepast moest worden.

In tegenstelling tot vroegere onderzoekers, die als oorzaak van de stagnatie omstreeks 1700 de te langzame toeneming van de edelmetaalvoorraad hebben aangemerkt, wijst schr. erop, dat deze veeleer in de monetaire structuur gezocht dient te worden: de circulatie was traditioneel in hoofdzaak op het zilver gebaseerd, dat echter toen sedert omstreeks 1675 de verhouding tussen goud en zilver op de markt ging dalen, deze rol niet meer kon blijven vervullen: het zilver werd gethesauriseerd, maar het goud kon door zijn veel kleiner hoeveelheid de rol van het zilver niet overnemen, vandaar een algemene economische stilstand, waaraan eerst een einde kwam toen omstreeks 1760 de goudprijs weer steeg en grote hoeveelheden zilver opnieuw voor het economisch leven ter beschikking kwamen. Hiermede heeft hij ongetwijfeld een belangrijke bijdrage geleverd voor de verklaring van algemene verschijnselen, waarmede ook elders rekening gehouden zal dienen te worden.

H. E. v. G.

Paul Grotemeyer, *Da ich het die gestalt* (Bibliotheek des Germanischen National-Museums Nürnberg zur deutschen Kunst- und Kulturgeschichte), Band 7, München (1957).

Behalve in tijdschriftartikelen zien wij na de grote publicaties in vorige eeuwen en van het begin van onze eeuw, thans slechts zelden een zelfstandig werk over penningen verschijnen. De grote publicaties van vroeger verschenen van de hand van de grote en rijke verzamelaars, die hun tijd en geld hiervoor beschikbaar wilden en konden stellen. Deze categorie is praktisch uitgestorven of heeft zich sterk gespecialiseerd, waardoor deze grote overzichtswerken niet meer van deze zijde zijn te verwachten. Toch zijn deze opsommende werken nog altijd onmisbaar, ook voor het werk van onze tijd, omdat zij immers het stramien vormen waarop men pas verder kan werken.

De manier van behandeling van de penning sinds de opkomst van de kunstgeschiedenis is immers anders geworden. Vroeger werd vooral aandacht besteed aan de historische achtergrond en -inhoud van de penning (waardoor Van Loon o.a. de familiepenningen in zijn oeuvre bijna geheel verwaarloosde en in de meeste gevallen ook de naam van de medailleurs). De twintigste eeuw besteedt meer aandacht aan de penning als kunstvoorwerp, waarbij dus ook stijlen, aesthetische waarden en kunstenaars een belangrijke rol spelen. Grote terreinen liggen op dit gebied nog onontgonnen. Ook de cultuurhistorische interesse is belangrijk groter geworden met als gevolg, dat soms geheel andere terreinen verkend moeten worden, alvorens op de penningkunst als

onderdeel van de kunstgeschiedenis, te komen, een integrerend onderdeel, dat tot nu toe in de kunsthistorische handboeken vrijwel geheel verwaarloosd is en wordt.

Met des te groter interesse ontvingen wij het boekje van Grote-meyer, een van onze buitenlandse collega's, die zich op een, ik zou willen zeggen waarlijk moderne wijze voor de penning interesseert.

Hier koos hij het onderdeel „Deutsche Bildnismedaillen des 16. Jahrhunderts”, zoals de ondertitel van dit werkje luidt. Het bevat 46 bladzijden tekst en 72 afbeeldingen met toelichting. Het belangrijke van dit cultuurhistorisch gerichte boek is, dat de auteur door uittreksels uit brieven uit de begintijd van de penningkunst in Duitsland ons een inzicht verschaft in de opvattingen over deze kunst en daarnaast praktische gegevens over de kosten en verspreiding (geschenken, erflatingen) verstrekt. De auteur, ingesteld op de vroege Duitse penning, omschrijft deze dan ook als: ein kleines Bildnis aus Metall, dat man sich zum Ruhme und Andenken machen liess und mit dem man seinesgleichen, Freunde und Verwandte beschenkte, een beknopte weergave van vorm, inhoud en functie, toepasselijk op de cultuurkring (wat tijd en plaats betreft) waarmede de auteur zich bezig hield.

Al mag de vroege Duitse penning zich hebben geïnspireerd op de Italiaanse penning, die in de Renaissance tot bloei kwam, het is toch opmerkelijk dat deze in Duitsland zich veel meer in de kring van de gegoede burgers bewoog dan in Italië, waar de beter gesitueerden meestal plaatselijke potentaten waren, een situatie, die in Duitsland in deze tijd niet bekend was.

Door deze wijde verspreiding wordt het ook begrijpelijk, dat men in Duitsland namen aan de penning geeft, die of van de Italiaanse benaming zijn afgeleid, of in de Duitse cultuurkring zijn ontstaan. Ook aan de techniek van de penningkunst besteedt de schrijver zijn aandacht, waarbij hij er nog in het bijzonder op wijst, dat de houten en stenen modellen een belangrijke rol ook in kunstzinnig opzicht speelden.

Dat de medailleurs zich in deze tijd als vrije kunstenaars gedragen, blijkt ook uit het feit, dat zij zich, zelfs met behulp van keizerlijke privileges, losmaken van gildebepalingen bij de uitvoering van deze kunst, waarbij het conflict of het model of de uitvoering hiervan betrof. Ook trachtte men zich voor namaak te beschermen, waarbij de auteursrechten dus een rol speelden. Komt dit misbruik voor het eerst in 1545 voor — voorzover dit uit documenten is na te gaan — dan blijkt toch dat dit misbruik voortduurt, want in 1582 en 1613 zien wij medailleurs opnieuw om bescherming vragen. De schrijver tracht ook na te gaan hoe

en wanneer in Zuid-Duitsland de Italiaanse penning verscheen. Voorlopig kan hij hier alleen veronderstellingen uiten, die toch interessant blijken te zijn. Een belangrijke rol in dit verband is zeker gespeeld door keizer Maximiliaan, die als verzamelaar mede een sterke invloed heeft gehad.

Zeer interessant is het hoofdstukje, dat de schrijver wijdt aan de instelling van de kunstenaar ten opzichte van de onderwerpen, die op de keerzijde van de penningen, respectievelijk in Italië en over de Alpen worden gebracht. Terwijl de Italianen zich hoofdzakelijk, met uitzondering van het allervroegste begin, geheel op humanistische grondslag instellen en de eeuwigheidsgedachte op aarde als achtergrond naar voren brengen, blijft de instelling van over de Alpen meer middeleeuws: de op aarde levende voor de eeuwigheid in het hiernamaals bestemde mens; de mens wordt hier geen halfgod, doch blijft een sterfelijk wezen.

Zelfs de op- en omschriften betreft de auteur hierbij: terwijl de Italianen geboorte- en overlijdensdata weglaten, geven de noordelijke kunstenaars deze wel, waardoor de mens in de sfeer van de tijd is gebracht. Ook de doop- en overlijdenspenningen, die men in Italië niet aantreft, worden hierdoor mogelijk. Zelfs het dikwijls ontbreken van een keerzijde wil de auteur hieruit verklaren. Hier gaat hij m.i. echter te ver. Ik vraag mij n.l. af, of wij hiervoor de oorzaken niet meer moeten zoeken, behalve in het ontbreken van een rijke symbolentaal, gebaseerd op de klassieke oudheid, in de moeizamer modellering van het hout- of steenmodel, in het gewend zijn om voor altaren in hout te snijden, waarvan de voorzijde alleen zichtbaar was, en last but not least in het gebonden zijn aan het zegel, dat toch alleen om de wapenen vroeg.

Aan het gebruik van de penning, het bewaren ervan in pronkkastjes, het dragen ervan aan halskettingen, soms zelfs uitgewerkt tot een rijk versierd pronkstuk, aan het materiaal, waaruit de penning werd vervaardigd, is eveneens aandacht geschonken. Ook door de reeds vroeg ontstane liefde voor de verzameling wordt in dit beperkt bestek nog aandacht besteed.

Dat de auteur moest constateren, dat de penning ook werd gebruikt als sieraad aan bekers, drinkschalen, kasten en boekbanden, zal hem, hoewel hij er nog een woord van appreciatie voor heeft, toch wel, naar ik vermoed, meer terwille van de volledigheid zijn ingegeven, dan als een ideaal, daar men hier immers het doel van de penning volkomen misbruikt.

In zijn slotwoord constateert de schrijver, „Gestalt und Wesen der deutschen Renaissance Medaille wurden nie wieder erreicht”. Het is

jammer, dat wij dit feit tot op deze tijd moeten constateren. Wanneer, vraag ik mij af, grijpt de Duitse kunstenaar opnieuw voor zijn kunst naar dit fraaie uitdrukkingsmiddel?

Een woord van waardering wil ik nog gaarne toevoegen voor het zeer fraaie illustratiemateriaal, dat hier bijeen werd gebracht, waarbij ook de vergrotingen, soms tot vier à vijfmaal de diameter gaand, een prachtige indruk van de details geven. Om de achtergronden van de stukken soms zwart, dan weer wit en soms grijs te doen zijn, zal voor de auteur wellicht een reden hebben gehad. De toevalligheid van een opname behoefde hiervoor zeker geen reden te zijn.

N. E. H. J. J. Z.